

שיבת הפתל - ירושלים
שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
לפרשת תצוה תשפ"ד¹
(בתוספת ובהרחבת הדברים על פי שיחות משנים שעברו)
לימוד מידות טובות - מהציץ ומהפעמונים

גבוה ששייך לה'.

והנה ה"חינוך" (מצוה כ"ו ומצוה קצ"ב) סובר, שבן נח כן נהרג בהודאת עצמו³. איך זה מתיישב עם סברת הרדב"ז? - אפשר לומר, שגוי אינו ממון גבוה כמו יהודי. אמנם גם גוי שייך לה', כמו שכל דבר שייך לה', אבל ה' אמר 'והיייתם לי סגלה מכל העמים' (שמות יט, ה), שישראל יותר מיוחדים לה' משאר האומות. לכן גוי שמודה שהרג את הנפש - נהרג. אין כאן כל כך הודאה בדבר שאינו שלו. אבל יהודי שמודה שהרג את הנפש - אינו נהרג. כי הוא מודה בדבר שאינו שלו.

חשבת, שלפי זה היה צריך להיות, שגם הודאה בממון לא תועיל, כי מה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פח, ב), וא"כ גם כשמודה בממון, הרי הוא מודה בדבר שאינו שלו. אך יש לתרץ, שלגבי ממון שייך לומר "כל היכא דאיתיה - בי גזא דרחמנא איתיה" (חולין קלט, א). בכל מקום שממון של הקדש נמצא, הוא נמצא ברשות ה'. ממילא, כשהודיתי שממוני שייך למישהו אחר, לא פגעתי במאומה בבעלותו של הקב"ה על אותו ממון, שהרי אין נפקא מינה לקב"ה אם אותו ממון נמצא בכיסי, או בכיסו של אדם אחר. אין אפוא סתירה לסברת הרדב"ז מהדין שהודאה בממון מועילה⁴.

הציץ מכפר על עזות פנים

נשוב אל הציץ: הגמרא אומרת, "הציץ מרצה על הדם ועל הבשר ועל החלב שנטמא" (יומא ז, א). כלומר, הציץ בא לרצות על הטומאה, שאם קרבן קרב בטומאה - הציץ גורם שה' יקבל את הקרבן ברצון, למרות הטומאה. מחלוקת תנאים אם הציץ מרצה על קרבן טמא רק בשעה שהוא נמצא על מצח הכהן, או גם כשאינו נמצא על מצח הכהן (שם, ב). עוד נחלקו, אם הציץ מרצה גם כשכהן לובש אותו לבדו, או רק כשהכהן לבוש בכל שמונת הבגדים (ע"י תוס' שם סט, א ד"ה בגדי, ובס' דבר אברהם ח"ב סי' כ"ב ס"ק ד). על כל פנים, תפקידו של הציץ הוא לרצות על הטומאה.

אבל יש לציץ עוד מטרה. הגמרא אומרת שהציץ מכפר על עזות פנים. בציץ כתוב 'וְהָיָה עַל מִצַּח אֶהְרֹן' (שמות כח, לח), ובעזות פנים כתוב 'וּמִצַּח אִשָּׁה זֹנְיָה הָיָה לָךְ, מֵאֲנַת הַפְּלִם' (ירמיהו ג, ג), ומכאן שהציץ מרצה על עזות מצח (זבחים פח, ב). זהו דבר חשוב, שאדם לא יהיה עז פנים, אלא יהיה ענו ושפל. "עז פנים לגיהנם, ובושת פנים לגן עדן", אומרת המשנה (אבות פ"ה מ"ב). אסור לאדם להעזי פניו⁵. הבושה, שהיא המידה ההפוכה למידת העזות, עוזרת לאדם להתגבר על יצרו ולא לחטוא. גם אם היה רוצה לחטוא, לפעמים הבושה מונעת אותו מן החטא. לכן חשוב שאדם יהיה בישן, ולא עז פנים.

אפילו לתלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי, שביקשו ממנו לפני פטירתו לברך אותם, אמר ריב"ז כך: יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם. אמרו לו תלמידיו: עד כאן ולא יותר?!

אהרן הכהן - קדש קדשים

התורה אומרת: "וְעִשִּׂיתָ צִיץ זָהָב טָהוֹר, וּפְתַחְתָּ עָלָיו פְּתוּחֵי חֹמֶם - קָדֵשׁ לַה'" (שמות כח, לו).
 ב"קדש לה'" אין הכוונה שהציץ עצמו הוא קודש לה', [למרות שגם זה נכון]. אלא הכוונה היא, שהלובש את הציץ - אהרן וכל כהן גדול מבניו - הוא קודש לה', כמו שנאמר בדברי הימים: "וַיַּבְדֵּל אֶהְרֹן לְהַקְדִּישׁוּ קָדֵשׁ קְדָשִׁים, הוּא וּבָנָיו עַד עוֹלָם" (דח"א כג, יג). הרי שאהרן הכהן הוא קדש קדשים לה'².
 גם בסוף הפרשה נאמר: "וְכִפֵּר אֶהְרֹן עַל קְרַנְתָּיו אֶחַת בְּשָׁנָה, מִדַּם חַטָּאת הַפָּפְרִים אֶחַת בְּשָׁנָה יִכַּפֵּר עָלָיו לְדוֹתֵיכֶם, קָדֵשׁ קְדָשִׁים הוּא לַה'" (שם ל, י). על מי נאמר כאן שהוא קודש קדשים לה'? בפשטות, הכונה היא למזבח הקטורת, עליו מדובר בפסוקים אלו. וכך באמת פירש רש"י (שם). אך המלבי"ם פירש שהכוונה היא לאהרן הכהן. "וְכִפֵּר אֶהְרֹן עַל קְרַנְתָּיו אֶחַת בְּשָׁנָה... קָדֵשׁ קְדָשִׁים הוּא - אהרן - לה'", כמו שנאמר בדברי הימים, שאהרן הוא קדש קדשים לה'.

מה זה קודש? - מה שמיוחד לכבוד ה'. אהרן הוא קודש לה', כי הוא לא עושה בשביל עצמו, אלא רק לכבוד שמים. על הפסוק שנאמר בעבודת יום הכפורים, "וַיַּעַשׂ (אהרן) פָּאֶשֶׁר צִנֵּה ה' אֶת מִלְּשָׁה" (ויקרא טז, לד) - פירש רש"י: "כשהגיע יום הכפורים, עשה (אהרן) כסדר הזה. ולהגיד שבחו של אהרן, שלא היה לובשן לגדולתו, אלא כמקיים גזירת המלך" (רש"י שם). כל מה שאהרן עושה, הוא עושה לכבוד שמים. כשהוא אוכל קדשים, גם זה לכבוד שמים. "כהנים אוכלים ובעלים מתכפרין" (פסחים נט, ב). כמו שחלק המזבח מכפר על הבעלים, כך גם חלק הכהן מכפר על הבעלים. כי הכהן הוא קדש לה', כמו המזבח, ובפרט הכהן הגדול. עד כמה שאפשר, רצוי באמת שהכהן יכוון בעבודתו את הכוונות האלה, שעושה הכל לשם שמים, ולא לתועלת עצמו.

"הן פל הנפשות לי הנה"

אבל לא רק הכהן הוא קודש לה', אלא כל אדם מישראל הוא קודש לה'. "קָדֵשׁ יִשְׂרָאֵל לַה'" (ירמיהו ב, ג). לא בדרגה של הכהנים, אבל בכל זאת - כל אדם מישראל הוא קודש לה', "מִמְלַכְתּוֹ פְּהָנִים וְגוֹי קְדוֹשׁ" (שמות יט, ו). כל אחד צריך לראות את עצמו כממון גבוה. הוא ממון ה', הוא עבד ה'.

הרמב"ם הרי מביא את הדין, שאין בית דין ממתין ולא מלקין את האדם בהודאת פיו, אלא רק על פי עדים (הלכ' סנה' פ"ח ה"ו). וכתב הרדב"ז "קצת טעם" לזה, "לפי שאין נפשו של אדם קניינו אלא קנין הקב"ה, שנאמר 'הן פל הנפשות לי הנה' (יחזקאל יח, ד), הלכך לא תועיל הודאתו בדבר שאינו שלו, ומלקות נמי פלגא דמיתה הוא... וכי היכי דאין אדם רשאי להרוג את עצמו, כן אין אדם רשאי להודות על עצמו שעשה עבירה שחייב עליה מיתה, לפי שאין נפשו קניינו". הרי שכל אדם הוא ממון

הרמב"ן כתב, "מה שאמר ונשמע קולו בכואו אל הקדש ולא ימות, הוא על דעתי ביאור למצות הפעמונים... כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בקדש ויכנס לפני אדוניו כאילו ברשות, כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בטכסיסי המלכות". וכן כתב רבינו בחיי: "לימדה תורה דרך ארץ לאדם הרוצה להכנס לפני המלך, שיהיה מקיש בפתח ההיכל תחלה כדי שלא יכנס פתאום, כי כל הבא בהיכל המלך פתאום הרי זה חייב מיתה בטכסיסי המלכות, כענין שכתוב במלך אחשוורוש "אשר לא יקרא - אחת דתו להמית" (אסתר ד, יא).

הרי מבואר בדברי הראשונים הללו, שטעם הפסוק "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ" הוא משום דרך ארץ.

לפי זה חשבתי לומר, אולי אפשר לבאר את הקשר בין הפסוקים כך:

"כֹּל אֲשֶׁר דָּבָר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע" - אלו מצוות אשר דָּבָר ה', מצוות דאורייתא, שאנו חייבים לשמוע ולקיים.

"וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ" - אלו מצוות דרבנן, [רבנן איקרו מלכים] (גיטין סב, א), שגם אותן אנו חייבים לשמוע ולקיים.

"וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ" - אלו הלכות דרך ארץ, שגם הם נמסרו מסיני¹², וגם אותם אנו חייבים לקיים. אמנם הפסוק מדבר על דרך ארץ כלפי שמיא, שלא להכנס אל מלך מלכי המלכים בפתאומיות, אבל חז"ל הרי אמרו שעם כל אדם ראוי להתנהג כן, שאפילו לביתו שלו לא ראוי לאדם להכנס בפתאומיות. וכל שכן לבית חברו¹³. זהו "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ", שאדם צריך לקיים לא רק מצוות דאורייתא ודרבנן, אלא גם הלכות דרך ארץ. ודרך ארץ - אמרו חז"ל - קדמה לתורה (ויק"ד ט, ג). לא כל עניני דרך ארץ שאמרו חז"ל קיימים בימינו, יש הנהגות שהשתנו ולא שייכות היום, אבל הכלל נותר על מקומו, שאדם צריך להתנהג בדרך ארץ כפי הנימוסים הנהגים היום. לא להיות פרא אדם.

הדבר חמור עוד יותר אצל בני תורה. בן תורה שמתנהג שלא בדרך ארץ, זה לא רק ענין של חוסר דרך ארץ, אלא שאלה של חילול השם, כמו שאמרו חז"ל (יומא פו, א), ואהבת את ה' אלהיך - שיהא שם שמים מתאהב על ידך¹⁴, שיהא קורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים, ויהא משאו ומתנו בנחת עם הבריות. מה הבריות אומרות עליו - אשרי אביו שלמדו תורה, אשרי רבו שלמדו תורה, אוי להם לבריות שלא למדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה נאים דרכיו, כמה מתוקנים מעשיו... אבל מי שקורא ושונה ומשמש תלמידי חכמים ואין משאו ומתנו באמונה, ואין דבורו בנחת עם הבריות, מה הבריות אומרות עליו - אוי לו לפלוני שלמד תורה, אוי לו לאביו שלמדו תורה, אוי לו לרבו שלמדו תורה. פלוני שלמד תורה, ראו כמה מקולקלין מעשיו וכמה מכוערין דרכיו!

כשבן תורה מתנהג בדרך ארץ, הוא מקדש את השם. שם שמים מתאהב על ידו. הבריות אומרות, פלוני שלמד תורה כמה נאים מעשיו. רוצים להתקרב לתורה על ידו. לעומת זאת, אם ח"ו הוא מתנהג כמו פרא אדם, הוא מרחיק בני אדם מהתורה, כי לא רוצים להיות כמותו. צריך להיות נח לבריות, עם נימוסים טובים, לא להתנהג כמו פרא אדם.

פורים קטן

בסוף שבוע זה יחול "פורים קטן"¹⁵. הרמ"א מביא דעה,

אמר להם: ולואי! הלואי שיהא כמורא בשר ודם! שאם כן - תחדלו מעבירות הרבה (רש"י). תדעו שכך הוא, שהרי כשאדם עובר עבירה, אומר: שלא יראני אדם. שאם רואים אותו בני אדם, אינו חוטא. אבל ממה שהקב"ה רואהו תמיד - לא אכפת לו! (ברכות כח, ב) מי היו תלמידיו של רבן יוחנן בן זכאי? מדובר באנשים כרבי אליעזר ורבי יהושע! (עי' אבות פ"ב מ"ה) ובמה הוא מברך אותם? - "שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם". הרי שאפילו אצל גדולי עולם כרבי אליעזר ורבי יהושע וחבריהם קיימת הנקודה הזאת, שבושה מבני אדם עשויה להציל אותם מן החטא.

חז"ל אמרו על הפסוק (שנאמר על מעמד הר סיני) "וּבַעֲבוּר תְּהִיָּה יְרָאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תִחָטְאוּ" (שמות כ, יז), "בַּעֲבוּר תְּהִיָּה יְרָאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם" - זו בושה (נדרים כ, א). שבמעמד הר סיני קיבלנו את מידת הבושה, שאדם מתבייש לעבור עבירה. בושה זו יכולה לפעמים להציל את האדם מן החטא - "לְבַלְתִּי תִחָטְאוּ" - במקום שיראת שמים לא היתה מצילה אותו. בושה זו היא תוצאה של מעמד הר סיני, והתורה מעידה שבושה זו היא מתנה לדורות - "בַּעֲבוּר תְּהִיָּה יְרָאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם לְבַלְתִּי תִחָטְאוּ"; ולכן אמרו חז"ל, "מי שאין לו בושת פנים, בידוע שלא עמדו אבותיו על הר סיני" (שם), וזהו בכל הדורות.

"ונשמע קולו בבאו אל הקדש" - "ונשמע פתגם המלך"

הקב"ה מצוה את משה: "וְנַעֲשִׂיתָ אֶת קְעִיל הָאֶפֶד... וְנַעֲשִׂיתָ עַל שׁוּלְיוֹ רִמְיָהוּ וְאֶרְגָּמָן וְתוֹלַעַת שָׁנִי... וּפְעֻמָּנֵי זָהָב בְּתוֹכָם סָבִיב... וְהָיָה עַל אֶהָרֶן לְשִׁירָתוֹ, וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ לְפָנָי ה' וּבְצִאָתוֹ וְלֹא יָמוּת"⁷ (שמות כח, לא-לה).

במסורה⁸ ציין, ששלוש פעמים מופיעה בתנ"ך המילה "וְנִשְׁמַע"⁹. פעם אחת כאן - "וְנִשְׁמַע קוֹלוֹ בְּבֹאוֹ אֶל הַקֹּדֶשׁ" (שמות כח, לה), פעם אחת בפרשת משפטים - "כֹּל אֲשֶׁר דָּבָר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע" (שם כד, ז), ופעם שלישית במגילת אסתר - "וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כָּל מַלְכוּתוֹ כִּי רָבָה הָיָא" (אסתר א, כ). בעל הטורים, כדרכו בקדש, דורש את עניני המסורה בדרך רמז ואגדה¹⁰. אומר בעל הטורים:

"כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע" - רמז לתלמוד תורה.

"ונשמע קולו בבאו אל הקדש" - רמז לעבודת הקרבנות.

"ונשמע פתגם המלך" - רמז לשמיעת מקרא מגילה.

והנה בפסוק שבמגילה נאמר, "וְנִשְׁמַע פִּתְגָם הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה כָּל מַלְכוּתוֹ, כִּי רָבָה הָיָא". אומר בעל הטורים: "כִּי רָבָה הָיָא" - רמז לכך שמקרא מגילה (הנרמז בפסוק זה) גדול וחשוב יותר מן הענינים הנרמזים בשני הפסוקים האחרים, כמבואר בגמרא (מגילה ג, ב), שמקרא מגילה עדיף מתלמוד תורה ומעבודת הקרבנות.

[עוד כתב בעל הטורים, שנרמז בפסוק זה גם שמו של בעל המימרא שמקרא מגילה עדיף מתלמוד תורה ועבודת הקרבנות. "כִּי רָבָה הָיָא" - רמז לרבה, שהוא בעל המימרא שמקרא מגילה עדיף מתלמוד תורה ועבודת הקרבנות¹¹ (מגילה שם)].

"ונשמע קולו בבאו אל הקדש" - משום דרך ארץ

חשבתי, אולי יש קשר אחר בין שלשת הפסוקים שהזכרנו, בהקדם מה שביארו הראשונים בטעם מצות הפעמונים. דהנה

וגם אין בו משלוח מנות ומתנות לאביונים.

אבל בדרך דרוש חשבתי טעם נוסף, למה יש לשמוח גם ב"ד של אדר הראשון: נניח שמרדכי ואסתר לא היו מצליחים לשכנע את אחשוורוש "להעביר את רעת הקן האגדי ואת מחשבתו אשר חשב על הנהיגים", ואחשוורוש היה נשאר בדעתו "פי כתב אשר נכתב בשם המלך ונחתום בטבעת המלך אין להשיב" (אסתר ח, ח). מה היה אפשר לעשות במקרה כזה? - לכאורה עדין היתה להם עצה: הרי המן שלח את אגרותיו אל "מדינה ומדינה פכתבה, ועם ועם פלשונו" (שם ג, יב), ומסתמא גם תאריך ביצוע הגזירה לא כתב שיהיה בשלשה עשר באדר, אלא כפי הלוח המקובל בכל מדינה. וא"כ, זרובבל ובית דינו שישבו בירושלים¹⁹ היו יכולים לקבוע שהשנה תהיה מעוברת, ואז ממילא לא תהיה התאמה בין הגזרה בשמים על י"ג באדר ובין האיגרות של המן, יהיה הפרש של חודש, וממילא תתבטל הגזירה. וא"כ יש לומר, שזכר לזה אנו עושים פורים קטן בשנה מעוברת, לזכור שהיתה עוד דרך לבטל את הגזרה ע"י העצה הזו של עיבור השנה.

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

שחייבים להרבות במשתה ושמחה ב"ד שבאדר ראשון¹⁶. והגם שאין נוהגין כן, מ"מ ירבה קצת בסעודה כדי לצאת ידי המחמירים. כך פסק הרמ"א (שו"ע או"ח סי' תרצ"ז ס"א).

מה הענין להרבות במשתה ושמחה ב"ד של אדר ראשון? אמנם חז"ל נחלקו אם מגילה נקראת באדר הראשון או באדר השני¹⁷ (מגילה ו, ב), אבל להלכה נפסק בגמרא שמגילה נקראת באדר השני (שם). וכך אנו נוהגים. אם כן, מה הענין להרבות בשמחה ב"ד של אדר הראשון?

הטעם הפשוט שהסבירו בזה האחרונים, כי "משתה ושמחה" אינם איזו מצוה שאדם צריך לקיים אותה ב"ד באדר, כמו מקרא מגילה ומשלוח מנות, אלא הם עצם אופיו ומהותו של היום. שהרי לא נאמר על י"ד וט"ו באדר, "לעשות בקהם משתה ושמחה", אלא כך נאמר: "לעשות אותם ימי משתה ושמחה". הרי שימים האלה נתקנו להיות במהותם ימי משתה ושמחה. זוהי צורת הימים הללו, להיות "ימי משתה ושמחה". ולכן, כיון שגם אדר הראשון הוא "אדר", וגם הימים שבו הם ימי חודש "אדר", ממילא גם י"ד וט"ו שבאדר הראשון הם "ימי משתה ושמחה", כמו י"ד וט"ו של אדר השני¹⁸.

משא"כ מקרא מגילה ושאר מצוות היום, אינם דין בגוף היום וצורתו, אלא הם מצוה המוטלת על הגברא לקיים ביום זה, ובזה די שיקיים פעם אחת, ונחלקו תנאים באיזה אדר לקיים אותן, ונפסק שבאדר השני. ולכן אין קורין את המגילה באדר הראשון,

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושנתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' ק"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, ואורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת תצוה: "נר תמיד... יצוה אתו אהרן ובניו" (שמות כז, כ-כא) ⇔ "ויקהעלת אהרן את הנרות בין הערבים" וכו' (שם ל, ח).

קשר נוסף: "להעלות נר תמיד" (שם כז, כ) ⇔ "ויקהעלת אהרן את הנרות" (שם ל, ח).

קשר נוסף: "להעלות נר תמיד" (שם כז, כ) ⇔ "קטירנה קטרת תמיד" (שם ל, ח).

קשר נוסף: "מחורץ לפרכת אשר על העדת" (שם כז, כא) ⇔ "לפני הפרכת אשר על ארון העדת" (שם ל, ו).

קשר נוסף: "חקת עולם לדתם" (שם כז, כא) ⇔ "יכפר עליו לדתים" (שם ל, י).

קשר נוסף: "שתי כתפת חכרת יהיה לו אל שני קצותיו" (שם כח, ז) ⇔ "שתי טבעת זהב תעשה לו... על שתי צלעותיו" (שם ל, ד).

2. כן פירש רבי אברהם בן הרמב"ם בפירושו לתורה.
3. וכן משמע ברש"י (פסחים ג, ב ד"ה מי קא ספו לך) שפירש, דמה שלא הרג רבי יהודה בן בתירא את הנכרי שהודה שאכל מקרבן הפסח, לפי "שלא היה בידו" להרגו. משמע, אילו היה בידו, היה הורגו על פי הודאתו (כן דקדקו בלשונו האור שמח פ"ט ממלכים ה"ט, והחלקת יואב תנינא סי' ד"ד).

וכתב ה"משך חכמה" (סוף פרשת כי תצא), שלכן הרג דוד המלך את הגר העמלקי על פי הודאת עצמו (שמו"ב פרק א), כיון שאין מקבלים גרים מעמלק (מכילתא דרשב"י סוף פר' בשלח), ולא הועילה לו גרותו, ונשאר בן נח כמו שהיה, ובן נח נהרג על פי הודאת עצמו. ומשמע במכילתא (שם) שהרגו כדי לקיים בו מצות מתינת עמלק, שזהו אפילו בעמלק יחיד, כמבואר ב"חינוך" (מצוה תר"ד), שאפילו בא לידו אחד מזרע עמלק ויש סיפק בידו להרגו - חייב להרגו.

אבל הרמב"ם כתב (פי"ח מהלכ' סנה' ה"ו), "זה שהרג יהושע עקן, ודוד לגר עמלקי, בהודאת פיהם - הוראת שעה היתה, או דין מלכות היה". ומשמע שמעיקר הדין אין בן נח נהרג על פי הודאת עצמו. גם ברש"י הנ"ל יש שפירשו, דאין כוונתו שלא היה בידו במציאות להרגו, אלא כוונתו שלא היה בידו בדין להרגו, כי גם גוי אין נהרג ע"פ הודאת עצמו (דבר שמואל ע"מ"ס פסחים שם, ושיעורי רבי דוד פוברסקי ע"מ"ס פסחים שם אות ק').

4. עוד יש לתרץ ע"פ מה שכתב בשו"ת הר"י מיגאש (סי' קפ"ו), בדומה למה שכתב הרדב"ז, דהטעם שאדם אינו נאמן לחייב עצמו במיתה או מלקות, כי לא התירה התורה לאדם לצער עצמו, כדאמר שמואל (תענית יא, א) כל היושב בתענית נקרא חוטא, דתניא: רבי אלעזר הקפר ברבי אומר, מה תלמוד לומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש (במדבר ו, יא), וכי באיזה נפש חטא זה, אלא שציער עצמו מן היין, והלא דברים קל וחומר: ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר ודבר - על אחת כמה וכמה.

וכל זה הוא בצער הגוף, אך בממון לא אסרה תורה לאדם לצער עצמו באיבוד ממון, ולכן בממון אדם נאמן לחייב עצמו בהודאת פיו.

5. וכתב במשנ"ב, שאין ראוי להשתמש במידת העזות אפילו בעבודת ה' (משנ"ב סי' א' סק"ה, וע"ש).

6. הראשונים נחלקו כיצד נוצר הקול. לדעת רש"י (שמות כח, לג) כל פעמון היה מורכב משני חלקים, זג וענבל, וא"כ כל פעמון היה בעצמו משמיע קול, ע"י שהזג והענבל היו מכים זה בזה. אבל הרשב"ם כתב: "ונשמע קולו בבאו אל הקדש - שפעמוני [זהב] נוקשין ומכין זה לזה, אעפ"י שבלית הרמונים ביניהם". משמע שלא היו לפעמונים ענבלים, ולא היו משמיעין קול אלא ע"י שהיו מכים זה בזה. (למרות שבין כל שני פעמוני זהב היה רמון

שהיה עשוי מתכלת וארגמן ותולעת שני, והוא היה "מפריע" לפעמונים להכות זה בזה, מ"מ בפועל הפעמונים הצליחו להכות זה בזה ולהשמיע קול, כפי שביאר הרשב"ם.

7. רש"י מבאר שאזהרת "ולא ימות" היא על חסרון בגדים: "אם יהיו לו, לא יתחייב מיתה. הא אם יכנס מחוסר אחד מן הבגדים הללו חייב מיתה בידי שמים". והרמב"ן הקשה כמה קושיות על ביאור זה ודחאו, ופירש שאזהרת "ולא ימות" מתייחסת אל ענין הפעמונים, "כי צוה בהם בעבור שישמע קולו בקדש ויכנס לפני אדוניו כאילו ברשות, כי הבא בהיכל מלך פתאום חייב מיתה בטכסיסי המלכות".

8. מהי המסורה? - מזמן קדום מאד (יש אומרים, כבר מימות משה רבינו) נהגו הסופרים מעתיקי ספרי התנ"ך לרשום בספרים שכתבו, על הגליון, סביב הכתב, הערות קצרות בנוגע לנוסח הספר שכתבו, כדי לשמר בדקדנות את נוסח המקרא, לבל יחולו בו שינויים, בטעות או במכוון. המסורה נדפסה לראשונה לפני כחמש מאות שנה בוויניציה בתוך "חומש מקראות גדולות", וכל ספרי התנ"ך שנדפסו מאז עם המסורה - העתיקה משם.

9. זה לשון המסורה: ונשמע - ג', ב' פתחין וא' קמץ. כלומר, תיבת "ונשמע" מצויה במקרא ג' פעמים, ב' פעמים בפתח ("ונשמע") ופעם אחת בקמץ ("ונשמע"). [ונמנו בזה רק תיבות "ונשמע" שבהן הוא י' מנוקדת בשוא ("ונשמע"), ולא בפתח ("ונשמע"), שכאלו יש נוספות].

10. בעל הטורים הרבה לעסוק בדרישת טעמי המסורה. אחת ההנחות עליהן מבוססת דרשות אלו היא, כי כל הפסוקים אשר בהם נמצאות מלים זהות, קשורים זה לזה ברעיון משותף. דוגמא לכך ניתן לראות בדרוש המובא כאן בשיחה, על הקשר בין שלשת הפסוקים שמופיעה בהם המילה "ונשמע".

11. אף שלפנינו בגמרא מופיע "רבא", ולא "רבה", כנראה שבעל הטורים סבר שאין לדקדק בזה, והרמז בפסוק אינו בטל מחמת זה.

12. כמו שכתב הברטנורא על המשנה "משה קבל תורה מסיני" (אבות פ"א מ"א): אומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצות התורה כאשר מסכתות שבמשנה, אלא כולה מוסרים ומדות, וחכמי אומות העולם ג"כ חברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבריו, לפיכך התחיל התנא במסכת זו "משה קבל תורה מסיני", לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם אלא אף אלו נאמרו בסיני.

13. כמבואר במס' פסחים (ק"ב, א): שבעה דברים צוה רבי עקיבא את רבי יהושע בנו: בני, אל תשב בגובהה של עיר ותשנה וכו' ואל תכנס לביתך פתאום, כל שכן לבית חברך וכו'. ופירש הרשב"ם, אל תכנס בביתך פתאום - אלא השמע את קולך להם קודם בואך, דילמא עבדי מילתא דצניעותא. ומביא הרשב"ם שכן מבואר במדרש (ויק"ר כא, ח): רבי יוחנן כי הוה עייל לביתא מנענע [היה משמיע קול], משום שנאמר ונשמע קולו בבואו אל הקודש.

הסבא מסלבודקא הקשה, הרי הפסוק "ונשמע קולו" נאמר כהן גדול הנכנס ביום הכיפורים לקדש הקדשים, ואיך מוכח מזה שגם כל יהודי בהכנסו לבית רגיל חייב באותו דבר. והשיב על כך הסבא מסלבודקא, דכמה שהשוו חז"ל בין ביתו של יהודי לבין קדש הקדשים ביטאו חז"ל כוונה עמוקה, שאכן כל אדם יכול להגיע למדרגה של כהן גדול, וכל בית יהודי יכול להגיע למעלת קדש הקדשים.

וכן מובא במס' נדה (טז, ב): אמר רשב"י, ארבעה דברים הקב"ה שונאן ואני איני אוהבן, הנכנס לביתו פתאום, ואין צריך לומר לבית חברו וכו'. ופירש רש"י הטעם שלא יכנס לביתו פתאום, דלמא עבדי מידי דצניעותא. ובבית חברו יש גם טעם נוסף, שמא בעל הבית אינו ערוך לקבל את האורח וצריך להתכונן.

14. "ואהבת", פירושו הפשוט שאתה תאהב. ומה שאמרו שכלול בזה גם שיהא שם שמים מתאהב על ידך על אחרים, בפשטות הוא מפי ש'האובה את פלוני, רוצה שגם אחרים יאהבו אותו, ומשתדל על זה, וזה גופא מהווה ביטוי לאהבתו שלו.

וכן משמע מלשון הרמב"ם (סהמ"צ מ"ע ג') שכתב וז"ל: והמצוה השלישית היא שצונו לאהבו יתעלה... וכבר אמרו שמצוה זו כוללת גם כן שנדרוש ונקרא האנשים כולם לעבודתו יתעלה ולהאמין בו. וזה, כי כשתאהב אדם, תשים לבך עליו ותשבחהו ותבקש האנשים לאהוב אותו. וזה על צד המשל. כן כשתאהב האל באמת כמה שהגיעה לך מהשגת אמיתתו, הנה אתה בלא ספק תדרוש ותקרא הכופרים והסכלים לידיעת האמת אשר ידעת אותה. ולשון סיפרי, ואהבת את ה' וכו', אהבהו על הבריות כאברהם אביך, שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. רצה לומר, כמו שאברהם בעבור שהיה אוהב השם כמו שהעיד הכתוב (ישעיה מא, ח) אברהם אוהבי, שהיה גם כן לגדול השגתו, דרש האנשים אל האמונה מחוזק אהבתו, כן אתה אוהב אותו עד שתדרוש האנשים אליו. עכ"ל.

כידוע, מדרשי חז"ל מרומזים בפשוטו של מקרא, וגם משלימים אותו. וכך גם כאן. מדרש חז"ל שצריך אדם להשתדל שגם אחרים יאהבו את ה', כלול בפשוטו של מקרא "ואהבת את ה'", וכפי שנתבאר, שהאוהב משתדל שגם אחרים יאהבו את אשר הוא אוהב.

15. השם "פורים קטן" אין מקורו בחז"ל. אמנם מצינו בחז"ל "פסחא זעירא" כיינוי לפסח שני (חולין קטט, ב), אבל "פורים קטן" אין בחז"ל, ומקור ייני זה הוא בספרי המנהגים שנתחברו בסוף תקופת הראשונים, כגון במהרי"ל (ריש הלכ' פורים) ובספר המנהגים לרבינו אייזיק טירנא (עמ' קנ"ט במהד' מכוון ירושלים). כמו כן נמצא ייני זה ב"דרכי משה" על הטור (או"ח סי' תרצ"ז ס"ק ג'), ומשם נתפשט גם לספרים המאוחרים יותר.

16. דעה זו הזכירו התוס' (מגילה ו, ב ד"ה ורבי אליעזר), וכן דעת הר"ן (על הרי"ף שם).

17. ושניהם מקרא אחד דרשו: "להיות עשירים את יום ארבעה עשר לחודש אדר וכו' ככל שנה ושנה" (אסתר ט, כא). רבי אליעזר ברבי יוסי סבר, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לשבט, אף כאן אדר הסמוך לניסן, אף כאן אדר הסמוך לניסן (מגילה ו, ב).

18. והסוברים שאין חיוב של משתה ושמחה באדר הראשון ס"ל שגם משתה ושמחה הם חובת גברא, ואינם ממהות היום, ולכן חובתן רק פעם אחת, באדר השני, כשאר מצוות היום.

והנה גם לדעה זו שמשתה ושמחה זמנם באדר השני בלבד, מ"מ הספד ותענית אסורים גם באדר הראשון (כן דעת השו"ע בסתמא, וכן הכריע הרמ"א או"ח סי' תרצ"ו). וכבר הקשה הגר"א, הרי איסור הספד ותענית נלמד מהפסוק "שמחה ומשתה יום טוב" (אסתר ט, יט) - "שמחה, מלמד אסורים בהספד; משתה, מלמד שאסור בתענית" (מגילה ה, ב) - וא"כ איך שייך לאסור בהספד ותענית כאשר אין שם חיוב של משתה ושמחה.

ותי' הגר"א, דאיסור הספד ותענית באדר הראשון אינו מחמת הפסוק, דמחמת הפסוק אין איסור הספד ותענית אלא באדר השני; אלא איסור הספד ותענית באדר הראשון הוא מכה מגילת תענית, דכל הימים באדר שנאמרו במגילת תענית דלא למספד בהון ודלא להתענא בהון נוהגים בשני האדרים, דשניהם קרויים אדר (ביאור הגר"א לשו"ע או"ח סי' תקס"ח סע' ז').

19. "עיבור השנה מפני הזמן או מפני הצורך, אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל, או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות" (רמב"ם פ"ה מהלכ' קידוש החודש ה"א). וזה "דבר ברור שבזמנו של נס זה כבר נפקדו ישראל ועלו לארץ ברשיון כורש ונתיישבו בעריהם.

ואע"פ שאמר המן ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים, מ"מ אנשי כנסת הגדולה עם רוב ישראל בארץ היו" (חידושי הרמב"ן מגילה ב, א).